

U prilogu knjige Rovnjakova izlaže kronološki bibliografske podatke o temi u časopisima »Russkaja beseda« i »Bratski trud«. Zatim izlaže skraćene izvratke iz 16 najrasprostranjenijih dnevnih novina o bugarskom ustanku 1876. I na kraju Rovnjakova daje bibliografiju memoarskih jedinica na temu »Rat 1877—1878. godina i oslobođenje Bugarske u ruskoj memoarskoj literaturi«.

Iz navedenog pregleda mislim da se može suditi o sadržaju knjige Rovnjakove koja sigurno predstavlja značajan prilog izučavanju rusko-južnoslavenskih veza.

Ivan Očak

ISO KRŠNJAVI, ZAPISCI — IZA KULISA HRVATSKE POLITIKE

Zagreb 1986, izd. IKRO »Mladost«, 908 stranica, format 17 x 24 cm, uvez: platno/ovitak

Ovih dana, nakon duga iščekivanja — 50 godina čuvanja u trezoru Nacionalne i sveučilišne biblioteke i više godina pripremanja za tisak, objavljeni su memoari Ise Kršnjavoga (1845—1927), slikara, prvoga hrvatskoga kvalificiranog povjesničara umjetnosti, doktora prava i filozofije, sveučilišnog profesora, pisca knjiga iz povijesti umjetnosti i likovnog kritičara, pisca članaka, eseja, rasprava, studija i romana, novinara, skupljača narodnoga blaga, prevoditelja Dantea, Strossmayerova pouzdanika i jednoga od glavnih provoditelja biskupovih zamisli na polju umjetnosti, političara, pokretača i organizatora kulturnoga života u Hrvatskoj, od 1891. do 1896. ministra za bogoštovlje i nastavu u vladi Khuena Hédervárya, reorganizatora školstva i sveučilišne nastave u Hrvatskoj, mecene itd. te jedne od najosebujnijih, najzagonetnijih i najkontroverznijih osoba kulturnoga, političkog i općenito javnog života u Hrvatskoj. I ne samo u svoje vrijeme.

Kako su »Zapisci« prožeti podacima o životu i djelovanju Kršnjavoga, potrebno je nešto više reći i o samom autoru. Kršnjavi je rođen u Našicama 22. travnja 1845. Osnovnu školu je pohađao u Požegi, a gimnaziju u Požegi, Zagrebu i Vinkovcima. U Vinkovcima je 1863. položio i ispit zrelosti. Sa sedamnaest godina bio je dopisnik »Glasonoš« i »Pozora«. Nakon toga, zbog nedostatka nastavnika vještih hrvatskom jeziku, kao abiturijent, predavao je povijest, njemački jezik, filozofiju, stenografiju i krasopis na gimnaziji u Osijeku. Istodobno je učio slikarstvo kod poznatoga osječkog slikara Huga Conarda pl. Hötzendrofa. Prvi je u izvještaju osječke gimnazije objavio prijedlog za sustav hrvatske stenografije. Suradivao je i u »Slavoncu« koji je izlazio u Požegi. Od godine 1866. do 1869. studirao je na bečkom sveučilištu povijest, filozofiju i matematiku. U Beču je bio predsjednik hrvatskog đlačkog društva »Velebit« radeći na ujedinjenju tamošnjega hrvatskog i srpskog đlačkog društva. Kada u tome nije uspio, odrekao se svake politike i posvetio umjetnosti i znanosti, kopira razne slike u bečkim zbirkama. Nakon dva semestra trijenija upisao se i na Akademiju umjetnosti, te kada je položio

rigoroze iz povijesti i filozofije, Kršnjavi je prešao u München i upisao se na Akademiju umjetnosti, gdje je 1869. i 1870. učio risati. U jesen 1870. u Beču je položio treći rigoroz iz matematike, a zatim je promoviran u doktora filozofije. Za vrijeme boravka u Münchenu, do konca školske godine 1872. naslikao je dvije slike kojima je postigao veliku pohvalu na izložbi u Beču. Te i 1873. godine proučavao je umjetnine u galerijama u Beču i Italiji. Godine 1874. i 1875. boravio je i slikao u Rimu, gdje je u Palazzo Venezia imao svoj slikarski atelier. Tu se upoznao i sa Strossmayerom, koji je od Kršnjavoga naručio dvije slike — Raspeće za crkvu u Gorjanima i Madonu s djetetom za crkvu sv. Marka. Svojim stručnim savjetima Kršnjavi je pomogao Strossmayeru pri gradnji đakovačke katedrale. Godine 1876. i 1877. proveo je slikajući u Beču. Na prijedlog i zalaganje Strossmayera Kršnjavi je na zagrebačkom sveučilištu preuzeo katedru za povijest umjetnosti i klasičnu arheologiju. Godine 1878. osnovao je »Društvo umjetnosti« kojemu je dugo godina bio tajnik i kasnije predsjednik. Priređuje i prve umjetničke izložbe u Zagrebu i inozemstvu. U Zagrebu je u prosincu 1882. osnovao Obrtnu školu s internatom i šest godina bio je besplatan pročelnik te škole. Istodobno je osnovao i Muzej za umjetni obrt. Drži stručna predavanja o vezenju i čipkarstvu, priredio je izložbu seljačkoga umjetnog tkanja i veziva u Zagrebu, a zatim u Trstu i Budimpešti. Ravna uređenjem Strossmayerove galerije i 1884. postaje njezinim prvim ravnateljem te drži u njoj vrlo zanimljiva predavanja.

Kao pristaša Narodne stranke Kršnjavi je 1884. izabran u Sabor, kako bi mogao više djelovati na polju prosvjete i napretka hrvatskoga naroda i čovječanstva, kako sam navodi. U Saboru Kršnjavi se posebno bori za javnu upotrebu hrvatskoga jezika i za razvoj školstva; malo je saborskih sjednica u kojima nije sudjelovao svojim interventima.

Godine 1885. Kršnjavi je proputovao Bosnom i Hercegovinom. Izradio je statut za Muzej umjetnoga obrta u Sarajevu. Odbio je ponuđeno mjesto ravnatelja toga Muzeja i predložio svoga učenika Ćiru Truhelku. Od 1886. do 1891. Kršnjavi je studirao pravo u Beču i promoviran je za doktora civilnoga i crkvenoga prava 1891. Ljeti iste godine proputovao je Dansku, Norvešku i Švedsku da prouči tamošnje školstvo. Nakon povratka u domovinu, 16. studenoga 1891. imenovan je predstojnikom odjela za bogoštovlje i nastavu kraljevske zemaljske vlade. Prva mu je briga bila podizanje školskih i znanstvenih zgrada, crkava te podupiranje razvoja znanosti i umjetnosti. Reorganizirao je nakladu školskih knjiga, uredio vladine zgrade za bogoštovlje i nastavu i nastojao osigurati što više novaca za hrvatske kulturne svrhe. U četiri i pol godine predstojnikovanja Kršnjavi je sagradio, pregradio ili dogradio više od devedeset »učevnih zavoda« i više od devedeset crkava diljem Hrvatske, stvorio je velik broj kulturnih institucija i organizacija, osnovao žensku srednju školu na temelju modernih jezika i tako omogućio ženama upis na Sveučilište, žensku stručnu školu, reorganizirao građanske i šegrtske škole, nautičku školu, uveo realne gimnazije novoga tipa za dječake, škole za slijepe i gluhoonijeme s internatima, reorganizirao rodilište, uredio preparandije s internatima u Osijeku, Zagrebu i Petrinji, preudesoio sustav trgovačkih škola, preuredio sustav nautičke škole u Zadru i za praktične vježbe te škole nabavio lijepu lađu na jedra i paru, na kojoj su se učenici vježbali na moru i priređivani znanstveni i umjetnički izleti,

reformirao je građanske škole u male srednje trgovačkoga ili gospodarskoga smjera, reorganizirao plemićki konvikt, na Sveučilištu reformirao plaćanje naukovine, pokrenuo izdavanje znanstvene knjižnice za sveučilišne znanosti, sustavno sudio mjesta sveučilišnih profesora, uredio način polaganja završnih ispita za srednjoškolske profesore i za doktore filozofije, u škole uveo novi način tjelesnoga odgoja i mačevanja, odobrio tečaj švedske gimnastike, a u pučke škole uveo obaveznu šetnju u prirodi, odgoj o ručnom radu, slao pojedine profesore na usavršavanje u inozemstvo stipendirajući ih, tako je u Švedsku poslao profesora Franju Bučara radi boljega upoznavanja sportskoga odgoja, kasnije osnivača svih vrsta sporta u Hrvatskoj itd. Kršnjavi je pokrenuo »Nastavni vjesnik«, reorganizirao upravu nadbiskupskih dobara, u Maksimiru popravio ribnjake i uredio zgrade, unapređivao je razne kulturne zavode, za Arheološki muzej u Zagrebu otkupio zbirku grofa Nugenta i time zagrebački muzej učinio najbogatijim muzejem u Austro-Ugarskoj Monarhiji, za Arheološki muzej nabavio je veliku numizmatičku zbirku, povećao knjižni fond Sveučilišne knjižnice, subvencionirao izdavanje prijevoda latinskih i grčkih klasika, za mnoge škole nabavio potrebna učila, sagradio je Hrvatsko narodno kazalište u Zagrebu, zagrebačku »donjogradsku« gimnaziju, umjetnički paviljon i umjetnički atelier, osnivač je graditeljske škole, škole za poslovođe, Urania-kazališta s predavanjima, organizirao je rad oko likovne umjetnosti, osiguravao studentima umjetnosti stipendije za studij u inozemstvu, pokretao izložbe i organizirao sudjelovanje hrvatskih umjetnika na internacionalnim izložbama u Trstu 1883, Kopenhagenu i Budimpešti 1896, Parizu 1900. itd.

Kršnjavi je bio veliki narodni mecena, Sveučilišnoj biblioteci darovao je svoju knjižnicu s više od 2.000 najbiranijih i skupih djela, mnogo skupocjenih knjiga darovao Obrtnom muzeju i slično.

Baveći se javnim poslovima i zbog mijenjanja političkoga opredjeljenja — u mladosti je bio naklonjen jugoslavenstvu i narodnjak-obzoraš, kasnije istaknuti mađaron iz praktičnoga političkog računa, zatim politički obraćenik, pravaš — Kršnjavi je stekao mnoge protivnike. Zapravo, vrednovanje bilo kojega sustava ili političke stranke ne može se primijeniti na Kršnjavoga. On nije pripadao nijednoj političkoj stranci u Hrvatskoj niti ga je zadovoljavao njihov program. Njegove su želje sasvim druge naravi. Njemu je bio cilj stvoriti od Zagreba značajno središte u Monarhiji, prvi u Hrvatskoj računa na financijsko stanje proizišlo iz Hrvatsko-ugarske nagodbe. U Zagrebu nastoji sagraditi i uspostaviti sve institucije koje postoje u Beču i Budimpešti, nastojeći ga tako u institucionalnom i duhovnom pogledu dovesti u ravnopravan odnos s ta dva središta Monarhije. Većinu poduzetih zamisli je i realizirao. Iako je u vrijeme javnoga djelovanja Kršnjavoga Hrvatska bila razjedinjena, gospodarski ugnjetena, a mađjarizacija i protuhrvatski interesi posebno došli do izražaja, na području obrazovanja, prosvjete i kulture općenito učinjeno je više nego ikada.

Kršnjavi je bio dosta i proganjan. Godine 1918. je umirovljen, 1919. mirovina mu je oduzeta i umro je 3. veljače 1927. u Zagrebu kao priličan siromah, prezren i zaboravljen, ostavivši iza sebe, pored navedenoga, i blizu 500 stotina radova: raznih članaka, studija, knjiga, romana, slikarskih radova, prijevoda, pjesama i slično.

Kršnjavi je ne samo svome narodu priskrbio nekoliko stotina objekata i hrvatskoj kulturi bogato nasljeđe, nego je o svom djelovanju i vremenu ostavio pisano svjedočanstvo, od 1887. do 1919, dnevnik zapažanja na 2400 stranica, pisan rukom, većim dijelom na njemačkom a manjim dijelom na hrvatskom jeziku, goticom i njemačkom stenografijom, popraćen raznim dokumentima i izrescima iz onovremenih novina, nacrtima i raznim drugim materijalima. Kršnjavi je odredio da se pedeset godina ne mogu tiskati njegovi memoari, ali su ih zato neki čitali u rukopisu. Ti čitatelji unijeli su i određenu zbrku u toj rukopisnoj ostavštini Kršnjavoga. Stranice su ispremiješali a i neke stranice rukopisa nedostaju, kako se može zaključiti iz smisla sačuvanog sadržaja ili se pak sam Kršnjavi poziva na dio teksta koji u rukopisu sada ne postoji. Kako je već navedeno, »Zapisci« Kršnjavoga tiskani su u dvije knjige. Prva obuhvaća razdoblje od 1887. do 1905. uključivo, a druga od 1906. do 1919. U prvoj knjizi je predgovor izdanju »Iso Kršnjavi ili pozicija subjekta u centru« od priređivača dr. Ivana Krtalića (8 stranica) i Napomena priređivača (2 stranice), a ispred samoga memoarskog štiva nalazi se Autonekrolog Ise Kršnjavoga koji je on sam napisao za života i predao ga uredništvu »Vijenca« da ga objavi »kad bude vrijeme«, odnosno kada umre, što je Uredništvo i uradilo, objavivši ga 1. ožujka 1927. Na kraju druge knjige »Zapisaka« uvrštena je drama »Egejev toranj«, koji je napisao Kršnjavi, i Kazalo osoba i stvarno kazalo koje je priredio dr. Ivan Krtalić.

Glavnina i cjelina zapisa i komentara obuhvaćenih u sačuvanom i preveđenom rukopisu predstavljaju povezano i originalno štivo memoarskoga obilježja. Uglavnom, »Zapisci« Ise Kršnjavoga su politički memoari, u većini s izrazitim političkim zapisima u užem i širem smislu riječi, u kojima su ostali sadržaji usputni, sporedni.

»Zapisci« obiluju podacima o djelovanju Kršnjavoga i iz javnoga života Hrvatske od druge polovine XIX. stoljeća do prvih desetljeća našega stoljeća, s podacima o mnogim poznatim osobama iz društveno-političkoga i kulturnog života onoga vremena, ali i o mnoštvu danas nepoznatih osoba. Prva stranica »Zapisaka«, uz godinu 1887, kojom i počinju objavljeni memoari, sadržajno se odnosi na podatke o Nikoli Crnkoviću (1845—1917), političaru, madžaronu, zagrebačkom odvjetniku i odjelnom predstojniku za unutarne poslove, o njegovu ponašanju i o njegovim odnosima prema nekim suvremenicima, javnim djelatnicima. U istom smislu »Zapisci« i nastavljaju, te se u njima nalaze podaci oko 1530 osoba, u većini javnih djelatnika onoga vremena, ali i o mnogim drugima, počev od biblijskih imena i drugih, a tako isto o mnogim zbivanjima i odnosima, značajnim za našu povijesnu i kulturnu baštinu. Velike su razlike među zabilježenim podacima po godinama, počev od nešto više pola stranice (1887), 2 stranice (1900), 3 (1889), pa do 101 stranice (1903), 66 (1902), 62 (1908) i slično. »Zapisci« posebno obiluju s dosta podataka o banu Khuenu, o njegovim suradnicima, o poznatim zbivanjima vezanim za njegovo ime, o zbivanjima 1896, 1903, o zbivanjima u Zagrebu 1918. i 1919, ali i o mnogim zakulisnim i tračerskim zbivanjima sredine u kojoj se Kršnjavi kretao. Ti memoari su, zapravo, svjedočanstvo o tome što je Kršnjavi radio, kuda se kretao i s kime se susretao i općenito o zbivanjima njegova vremena.

»Zapisci« Ise Kršnjavoga s Autonekrologom dragocjen su izvor za poznavanje jednog vremena, njegovih protagonista i opće atmosfere koja je vladala u društvu njegova vremena. Iako subjektivne naravi, ti su zapisi vrlo vrijedan

historiografski materijal. Objavljivanje toga djela je značajan događaj u našoj publicistici i velik je dobitak za povijesnu znanost. Mnogo toga vjerojatno će se morati revidirati, ponovo istraživati, proučavati i na temelju toga revalorizirati određene osobe, pojave, događaje itd. Jezik »Zapisnika« je živ i suvremen, stil je tečan, a čitanje je vrlo zanimljivo.

»Zapiske« su preveli Josip Brkić, Julije Knežević i France Stropnik, recenzirali su ih Damir Grubiša i Petar Strčić, priredio Ivan Krtalić, uredio Alojz Majetić, a likovno opremio Ivan Vitez.

Anđelko Mijatović

UZ LEXIKON DES MITTELALTERS

Kad sam 1983.¹ pisao osvrt na Lexikon na temelju prvog toma i dviju trećina drugog toma — Aachen do Castro — težište sam stavio na obradbu hrvatske povijesti srednjeg vijeka i srednjovjekovne povijesti današnjeg područja Jugoslavije. Tada nisam uzimao u obzir do tada objelodanjene osvrte na Lexikon. U ovoj ocjeni takvi osvrti uzimat će se u obzir.² Također će se nešto više pažnje obratiti na način leksikografske obradbe te poštivanje uobičajenih enciklopedijskih načela pri izradbama takvih i sličnih djela.

Do kraja IX. mj. 1986. bila su mi pristupačna dva toma i osam sveščića trećeg toma, Aachen — Elegie. Dakle, riječ je o gotovo četvrtini cjelokupna djela, pa je moguće dobiti objektivnu sliku vrijednosti ukupnog djela.

Lexikon možemo shvatiti kao dio cjeline koju čine novi Du Cange — Novum Glossarium i Repertorium fontium historiae medii aevi, primum ab Augusto Potthast digestum, nunc cura collegii historicorum e pluribus nationibus emendatum et auctum, a Le Goff i Schmitt (311) stavljaju uz Lexikon i djela kao što su Lexikon der Christliche Iconographie, Lexikon der Theologie und Kirche te Dictionnaire de Spiritualité, a može se dodati i Glossar zur frühmittelalterlichen Geschichte im östlichen Europa sa svojim podserijama.

Lexikon obuhvaća vrijeme od 300. do 1500, cjelokupan evropski srednji vijek, kao i rubna područja Evrope Bizant, Islamski i Osmanski svijet. Izdavač je Lexikonu namijenio zadaću da na svojevrsan način kronološki nastavi djelo Pauly-Wissova i dr., Real-Encyclopädie der classischen Altertumwissen-

¹ M. Švab, Lexikon des Mittelalters, Historijski zbornik (dalje HZ) 36, 1983, str. 310—313. Tom prilikom potkrali su mi se neki propusti: 1. netočno sam označio da je prvi sveščić I. toma objelodanjen 1967 (310) a točna je 1977; 2. promašena je primjedba da *Jajačka banovina nije srpska* (311). Pogrešno sam protumačio kraticu »srb.« za Jajačku banovinu.

² F. Gestrin, Lexikon des Mittelalters I/1, Zgodovinski časopis (dalje ZČ) 32, 1978, 1—2, str. 166—167; isti, I 2, ZČ 33, 1979, 3, str. 492—493; isti, I/5—10, 35, 1981, 1—2, str. 164—165; J. Peršič, Lexikon des Mittelalters II 3, 4, ZČ 35, 1981. 4. str. 392; isti, II, 7, 8, ZČ 37, 1983, 1—2, str. 139—141; isti, II 9, ZČ 39, 1985, str. 299; E. Boshof, Lexikon des Mittelalters I/1—3, Historische Zeitschrift 119, 1979, 229, 3, str. 661—662; J. Le Goff i J. C. Schmitt, Lexikon des Mittelalters I, 1, Annales, Economies-Sociétés, Civilisations, 1980, 2, str. 311—313.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 19

ZAGREB

1986.

Izdavač: Sveučilište u Zagrebu — Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan
MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ,
Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Centar za povijesne znanosti — Odjel za hrvatsku povijest,
Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 1.000 đin

Izdavanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad
SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu
SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja
poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informiranje SR Hrvatske
pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

RADOVI 19

Za izdavača
dr. *Nikša Stančić*

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

SURADNICI U OVOM BROJU

DAMIR AGIČIĆ, student Filozofskog fakulteta, Zagreb
SANJIN BIŠCAN, student Filozofskog fakulteta, Zagreb
dr. MIROSLAV BRANDT, Ul. socijalističke revolucije 73, Zagreb
mr. NEVEN BUDAK, Filozofski fakultet, Zagreb
IVO FICOVIĆ, Arhiv Hrvatske, Marulićev trg 21, Zagreb
KLARA FILIPOVIĆ, Šestinski vijenac 22, Zagreb
dr. TEREZA GANZA-ARAS, Obala socijalističke revolucije 8, Zadar
BORISLAV GRGIN, Baštijanova 54, Zagreb
dr. BOGUMIL HRABAK, Cara Uroša 6a, Beograd
IVAN JURIŠIĆ, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1, Zagreb
mr. DUBRAVKO LOVRENOVIĆ, Filozofski fakultet, Račkog 1, Sarajevo
mr. MARIJAN MATICKA, Filozofski fakultet, Zagreb
ANĐELKO MIJATOVIĆ, P. Togliatija 12, Susjedgrad, Zagreb
mr. FRANKO MIROŠEVIĆ, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu, Zagreb
dr. ILIJA MITIĆ, P. Budmani 18, Dubrovnik
dr. IVAN OČAK, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta, Krčka 1, Zagreb
KREŠIMIR OREMOVIĆ, student Filozofskog fakulteta, Zagreb
ZVONIMIR PAVIĆ, student Filozofskog fakulteta, Zagreb
dr. DRAGUTIN PAVLIČEVIĆ, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Krčka 1
DUBRAVKA PEIĆ, Muzej Revolucije, Trg žrtava fašizma, Zagreb
mr. MIRJANA POLIĆ-BOBIĆ, Filozofski fakultet, Zagreb
mr. ŠTEFANIJA POPOVIĆ, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
LJERKA RACKO, Centar za povijesne znanosti, Krčka 1, Zagreb
dr. MIRJANA STRČIĆ, Kumičićeva 42, Rijeka
mr. MLADEN ŠVAB, Jugoslavenski leksikografski zavod Zagreb
ELIZABET TAKAČ, student Filozofskog fakulteta, Zagreb
mr. BOŽENA VRANJEŠ-ŠOLJAN, Centar za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Krčka 1
